

SZÉPE GYÖRGY

Zsolnai József (1935–2011)

Obituary of József Zsolnai

Professor József Zsolnai was a member of our editorial board. He started as a primary school teacher. Then he designed an innovative program for the subject “Hungarian language – literature – communication”, taking into consideration the results of applied linguistics. His program became an “alternative [i.e. optional]” program for the entire country (after having organized a nationwide network of experimenting teachers). Then he gradually enlarged his program into an overall program for developing values and abilities extending its scope until graduation of secondary schools, and even to teacher training. These moves were tantamount to creating a partial educational reform. Finally he became a director of educational research institutes (in Budapest, Pécs, Pápa/Veszprém), while his interest focussed on the theory and meta-theory of education.

Folyóiratunk szerkesztőbizottságának tagja, Dr. Zsolnai József professzor 2011. január 12-én elhunyt. A nyelvészeti indíttatású kutató alkotásai révén elsősorban – iskolatekintő – pedagógiai kutatóvá vált; ezért életének és munkásságának részletes bemutatását a neveléstudományi fórumokra hagyjuk. Itt és most azt próbálom meg áttekinteni, hogy nyelvészként, elsősorban alkalmazott nyelvészként mit alkotott. Ez azonban nem is olyan egyszerű, mivel az én felfogásomban az alkalmazott nyelvészetnek nehezen húzható meg a határa: ez ugyanis olyan dinamikus szakterület, amelynek határvonalát esetről esetre elmozdítja egy-egy jelentős új vívmány. Zsolnai Józseftől pedig nagyon értékes vívmány-együttes érkezett: a (magyar) anyanyelvi nevelés újszerű koncepciója, annak kísérleti kipróbálása és alternatív tantervként történő bevezetése.

Fordulatos életének nagy részét szemléletesen összefoglalja önéletrajza (Zsolnai 2003), amelyben én is szerepelek Zsolnai József szemszögéből; 1962-ben találkoztunk először személyesen, de 1958-tól tudtunk egymásról. Így most óhatatlanul saját szemszögből is igyekszem érzékeltetni, hogy mit tartok emlékezésre és követésre méltónak eltávozott kollegánk életművéből. (Itt jegyzem meg, hogy bár Zsolnai József elsősorban nyelvészeti kiindulású kutatónak tartotta magát, életrajzából, tudományos munkásságának egyes részeiből és számos interjújából kirajzolódik a magyar pedagógia „alternatív” története.)

Életrajza annak is tanulságos lehet, aki nem értette (vagy nem szerette) Zsolnai József összetett munkásságát. Ez a harcos és újító szellemű kollegánk lépésről lépésre haladt a társadalmi mobilitás grádicsain, amelyeken egyszerre kellett tenni a magyarországi gyermekek oktatásáért és neveléséért; továbbá azokért a diszciplínákért, amelyek ezt

a milliós nagyságrendű feladatot segíthetik; valamint a mindehhez szükséges széles kísérletező, majd gyakorlatban tanító gárdának a megszervezéséért és folyamatos gondozásáért. S emellett élnie kellett a – szinte egész országban körbeüszött – próféta békétlen életét. Nekem erről a XVI. századi protestáns papok sorsa jut az eszembe.

Tanítóból lett tanárképző főiskolai magyar–történelem tanár, majd főiskolai tanársegéd és temérdek munkahelyen megfordult újtó szándékú munkatárs vagy vezető, aki ezért vagy azért kénytelen lett továbbállni. (Ebben a korszakban ígéretes nyelvjáráskutatónak ismerték, vö. Szépe és Végh 1959).

Viszonylag békés korszaka volt a kaposvári Tanítóképző Főiskola, amelynek Magyar Tanszékéről, majd Neveléstudományi Tanszékéről szervezte 1975-től a közeli Csököly községbeli hátrányos helyzetű (nagyreszt roma származású) kisiskolások magyar anyanyelvi nevelését. Ekkortól kezdett el kamatozni az a sokféle tapasztalat és ismeret, amelyet felhalmozott addig is mozgalmas élete során. Kutatását az MTA Nyelvtudományi Intézet „avantgarde” jellegű „Fiatal Nyelvészei” a helyszínen tanulmányozták – úgy is mint a szociolingvisztikának első magyarországi iskolai alkalmazását. A kutatást összefoglaló kötet (Zsolnai szerk. 1976) előszavában próbáltam visszaigazolni a vállalkozás alkalmazott nyelvészeti érdekességét (Szépe 1976: 7–10).

Ezt követően a Kaposvári Főiskola szekszárdi kihelyezett tagozatán, majd az UNESCO támogatásával Veszprémben létrehozott Országos Oktatástechnikai Központban folytatta kutatásait. (Épp jelen voltam a nemzetközi szervezet központjában, amikor ott bejelentették ennek az új központnak a megszervezését. Máig rejtélyes számomra, hogy hová tűnik el egy ilyen kontinentális szenzációt jelentő központ a magyar nevelésügy mezejéből.)

Zsolnai József alsó tagozatos anyanyelvi-irodalmi-kommunikációs nevelési projektuma [NYIK] Szekszárdon került be a 6. számú Országos Távlati Tudományos Terv [OTTK] 6. számú kutatási főirány nyelvi és kommunikációs részébe (amelynek én lettem a koordinátora). Figyelemre méltó, hogy (a) egy kutatási és oktatási/nevelési keretben kapott helyet az alsó tagozaton az anyanyelv és az irodalom, (b) ez a kommunikáció segítségének igénybevételével történt, (c) emellett számos köztes feladat, például könyvtárhasználat, szociolingvisztikai gyakorlatok is bekerültek a nevelési területbe (tantárgyba).

Zsolnai József Veszprémből 1980-ban a budapesti Oktatáskutató Intézetbe került. Itt kutatócsoportjával elsősorban a képességfejlesztés témájának kutatását irányította. Majd az alsó tagozatra irányuló kutatásainak óvodai lehetőségeit tanulmányozta. Ebben az időszakában szervezte meg a fővároshoz közel eső Törökbálint nagyközségben az „értékközvetítő és képességfejlesztő” projektumához [ÉKP] kapcsolódó kísérleti iskoláját. Ekkoriban kezdte el a tanítóképzés megújításának munkáját is a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán. Megjegyzendő mindkét nagyméretű szellemi vállalkozásával kapcsolatban, hogy a kísérletek eredménye nem maradt meg a kísérletezők jó érzése és az irányítók szokásos pozitív vélekedése szintjén; keményen megtervezett, katonásan levezényelt, a kor nemzetközi színvonalának mérésmetodológiájával ellenőrzött kutatásról, annak is egy korszerű válfajáról: akciókutatásról volt szó.

A rendszerváltás után 1990-ben létrejött Országos Közoktatási Intézetet Zsolnai József szervezte meg és vezette főigazgatóként. Az itt végzett tengernyi tevékenységéből (az intézet kiadójának megalapítása mellett) a két folyóirat megindítását emelem

ki: az *Új Pedagógiai Szemle* az iskolai élet fejlesztését célozta meg; az *Iskolakultúra* pedig voltaképpen a legjobb magas szintű ismeretterjesztő folyóirattá vált. Ebben az intézetben minden lehetősége megvolt arra, hogy az anyanyelvi nevelésben kipróbált modellje alapján 1990-ben kidolgozhassa átfogó koncepcióját: „A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja” címen (Zsolnai és társai 1992); majd 1993-ban kialakította a program szervezeti keretét: a „Pedagógus Szakma Megújításának Projekt”-jét.

Zsolnai József (és néhány tanítványa) 1993-tól a pécsi egyetemen előadásokat tartott elsősorban az anyanyelvi nevelésről. 1995-ben hívtuk meg Zsolnait Pécsre a Janus Pannonius Tudományegyetemre; itt a Tanárképző Intézet igazgatója és a Pedagógiai Tanszék vezetője lett 1998-ig; majd a következő tanévben a Pedagógiai Kutatócsoport vezetője. Pécsen részt vett a Nyelvtudományi Doktori Iskola Alkalmazott Nyelvészeti Programjának oktatásában. (A doktori szigorlatok kötelező olvasmányai között mind a mai napig szerepel egy könyve.) Pécsről való távozása – úgy látom – az egyetemnek nagy veszteséget jelentett.

1999-ben Pápára került, illetve azzal egy időben értelemszerűen Veszprémbe is: a Veszprémi Egyetem (pápai) Pedagógiai Kutatóintézetének lett az igazgatója. A pécsi alkalmazott nyelvészeti doktori program több ízben tartott kétnapos nagyon sikeres kihelyezett foglalkozást a régi iskolavárosnak ebben az ideálisan kialakított kutatóközpontjában. Egy ilyen alkalommal Zsolnai Józseffel folytatott „műhely-beszélgetésünk” meg is jelent (Szépe és Zsolnai 2001). Ekkor jelent meg a NYIK-program dokumentumainak első kötete (Zsolnainé 2002).

2002-től egyetemi tanárként dolgozott a Veszprémi Egyetemen, a 70. évének betöltése után professor emeritusként. Veszprémben tevékeny részt vállalt a doktori képzésben: az „Interdiszciplináris Doktori Iskola: Bölcsészettudományok (nyelvtudomány) és Társadalomtudományok (neveléstudomány)” egyik alapító tagja és a Neveléstudományi Program vezetője. Holtáig vezetője volt a kari habilitációs bizottságnak. Közben természetesen megszerezte a szükséges tudományos fokozatokat és címeket: egyetemi doktor (Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1977); a nyelvtudomány (nyelvpedagógia) kandidátusa (Tudományos Minősítő Bizottság, 1989; értekezése: Zsolnai 1982); a nyelvtudomány habilitált doktora (Pécsi Tudományegyetem, 2000; habilitációs értekezéséből később: Zsolnai 2001); az MTA doktora (2002).

Veszprémi (pápai) éveitől kezdve fokozatosan gazdagodott tudományos érdeklődésének és tevékenységének palettája, ezeknek elegendőnek látszik a címét felsorolni szemléltetesként: (a) tudománypedagógiai akciókutatás (2005-től), amelybe több ÉKP-s iskola kapcsolódott be; (b) tudományrendszerés és tudománypedagógia, amelynek eredménye egy összefoglaló könyv (Zsolnai 2005); (c) „Az olvasás, a szövegértés és az internet pedagógiai tartalékainak feltárása” című TAMOP-projektum (2009-től), szintén több ÉKP-s iskola részvételével; (d) morálpedagógiai és valláspedagógiai program, amelyet 2009-ben az ÉKP-s iskolák XIV. Országos Konferenciáján hirdetett meg; (e) „A Közép-Dunántúli Régióban a pedagógus-képzést segítő szolgáltató- és kutatóhálózat kialakítása” című TAMOP-program (2009-től). Mindezek rávilágítanak arra, hogy milyen távlatok lehetnek egy jól sikerült komplex kutatási programnak.

Zsolnai József a sok megpróbáltatás után, élete vége felé számos hivatalos elismerést kapott; ezeknek a felsorolását átengedjük a pedagógiai orgánumoknak.

Itt mindössze jubileumi köteteit említjük. Munkatársai és barátai megünnepelték hatvanadik születésnapját egy kötettel, amelyet (az akkor még észrevehetően létező) Magyar Írószövetség helyiségében nyújtottunk át (Balázs és társai szerk. 1995). A hetvenedik születési évfordulóján Kiss Évának, egyik leghűségesebb munkatársának a szerkesztésében jelent meg Festschriftje (Kiss szerk. 2007). Hetvenegy éves volt, amikor a hatalmas méretű bibliográfiája megjelent (Györe 2006). Közben pedig napvilágot látott az ÉKP-programok jubileumi kötete (Zsolnai szerk. 2002), s ennek a kötetnek az átadásán részt vettek azok a pedagógusok, akiknek odaadó munkája vitte sikerre a programot.

Végül megemlítjük, hogy folyóiratunk első éveiben tanulmány-sorozatot kértünk Zsolnai Józseftől. Akkor születtek azok az írások, amelyek együttesen bemutatták olvasóinknak a Zsolnai-féle koncepciót és annak egyes aspektusait: Zsolnai 1996 és 1997; Kocsis és Zsolnai 1997; Lizakovszky és Zsolnai 1997. Ezenkívül két ide kapcsolódó recenziót is közöltünk: az egyiket Zsolnai József és Huszár Ágnes 2002-ben megjelent kötetéről (B. Nagy 2003), a másikat pedig a Kiss Éva által 2007-ben szerkesztett 70. születésnapjára kötetről (Sárdi 2009).

*

Zsolnai József több városban, de történetileg összefüggő formában óriási munkatársi gárdát mozgatott; a tudománytörténészek nyilván meghatározzák majd, hogy milyen módon és milyen mértékben tekinthető mindez voltaképpen tudományos iskolának.

Munkatársai egy részének neve megtalálható lentebb a bibliográfiában.

Az iskolával összefüggésben, de attól részben függetlenül is, szólni kell három családtagjáról: feleségéről, fiáról és leányáról. Felesége – leánynevén Dr. Mátyási Mária – a Veszprémi Egyetem Pedagógiai és Tanárképző Intézetének igazgatója, aki kísérleti tanítással, továbbképző előadásokkal, saját kutatásával, a NYIK dokumentálásával (Zsolnainé szerk. 2002) vett részt Zsolnai József projektumaiban. Folyóiratunkban is publikált (Mátyási 1999).

Fia Dr. Zsolnai László, a Budapesti Corvinus Egyetem gazdaságetikai professzora és a *University of Cambridge*-en belül [az alapítványtévőről elnevezett] *Judge Business School* kutatója, aki – ha jól láttam – az apa és fiú szokásos családi keretein messze túlmenő tudományos partnere is volt Zsolnai Józsefnek. Nevezetes együttesen írt vitairatuk, amely a múlt század végi társadalomkritikai könyvek között is a legérdekesebbek közé tartozik (Zsolnai és Zsolnai 1987). Leánya Dr. Zsolnai Anikó habilitált egyetemi docens, a Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézetének oktatója és az SZTE Szociális Kompetencia Kutatócsoport vezetője. A NYIK keretében kiváló tananyagok készítésével is segítette az édesapja által vezetett kísérletet.

Zsolnai Józsefet 2011. január 22-én temették el a törökbálinti temetőben a római katolikus egyház szertartása szerint.

BIBLIOGRÁFIA

- Balázs Éva és társai (1995, szerk.): *Az elvesztett teljesség. A 60 éves Zsolnai József köszöntése*. Kortárs Kiadó, 263 p.
- Györe Géza (2006, összeáll.): *71 év 855 tétele. Zsolnai József-bibliográfia*. Pápa: Pannon Egyetem Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program Országos Központja, Pedagógiai Kutatóközpont, 167 p.
- Kiss Éva (2007, szerk.): *Pedagógián innen és túl. Zsolnai József 70. születésnapjára*. Pápa: Pannon Egyetem BTK, ÉKP-Központ; Pécs: Pécsi Tudományegyetem FEEK, 951+16 p.
- Kocsis Mihály és Zsolnai József (1997): Egy pedagógiai akciókutatás-sorozat megoldás-kísérletei az ezredforduló válságszindrómáira. III. rész. Akciókutatással megalapozott koncepció a magyarországi pedagógusképzés radikális megújításához. *Modern Nyelvoktatás* 3/3, pp. 25–41.
- Lizakovszky Éva és Zsolnai József (1997): Egy pedagógiai akciókutatás-sorozat megoldás-kísérletei az ezredforduló válságszindrómáira. IV. rész. Idegen nyelvek oktatása. *Modern Nyelvoktatás* 3/4, pp. 23–36.
- Mátyási Mária [Zsolnai Józsefné] (1999): Út a funkcionális analfabetizmus felé. Hogyan tudnak olvasni Magyarországon az iskoláskorúak? *Modern Nyelvoktatás* 5/4, pp. 32–38.
- B. Nagy Ágnes (2003): Recenzió. Zsolnai József és Huszár Ágnes: Értékközvetítő és képességfejlesztő program. Nyelvi-irodalmi-kommunikációs nevelési program. Jubileumi konferencia. Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar, Pápa, 2002. *Modern Nyelvoktatás* 9/1, pp. 82–85.
- Sárdi Edit (2009): Recenzió. Kiss Éva (szerk.): *Pedagógián innen és túl. Zsolnai József 70. születésnapjára*. *Modern Nyelvoktatás* 15/3, pp. 81–84.
- Szépe György (1976): Előszó. In: Zsolnai József (1976, szerk.), pp. 7–10.
- Szépe György és Végh József (1959): Tájékoztató a Magyar Nyelvőr nyelvjárási pályázatáról. *Magyar Nyelvőr* vol. 83. pp. 210–220.
- Szépe György és Zsolnai József (2001): Beszélgetések nyelvtudományról, pedagógia-tudományról, a NYIK-programról, terveikről. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 1/1, pp. 115–119. [Veszprém, 2001, a műhely-beszélgetést lejegyezte Hajdicsné Varga Katalin.]

- Zsolnai József (1976, szerk.): *Anyanyelvtanítási kísérlet a kommunikációkutatás eredményei alapján (1971–1975)*. Kaposvár: Kaposvári Tanítóképző Főiskola, 254 p.
- (1982): *Nyelvi-irodalmi-kommunikációs kísérlet I.–II.* Veszprém: Országos Oktatástechnikai Központ, 277+383 p.
- (1996): Egy pedagógiai akciókutatás-sorozat megoldáskísérletei az ezredforduló válságszindrómáira. I. rész. Az értékközvetítő és képességfejlesztő programról és a pedagógiáról. *Modern Nyelvoktatás* 2/4, pp. 22–30.
- (1997): Egy pedagógiai akciókutatás-sorozat megoldáskísérletei az ezredforduló válság szindrómáira. II. rész. A nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési programról és a pedagógiáról. *Modern Nyelvoktatás* 3/1–2, pp. 45–56.
- (2001): *Paradigmák és paradigmaváltások a magyarországi anyanyelv- és irodalompedagógiai kutatások körében*. Pépa: Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar Pedagógiai Kutatóintézet, 189 p.
- (2002, szerk.): *Értékközvetítő és képességfejlesztő program. Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program*. Veszprém: Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar Pedagógiai Kutatóintézet, pp. 19–26.
- (2003): *Vesszőfutásom a pedagógiáért. Egy pedagógus sikerei és botrányai*. Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 376 p.
- (2005): *A tudomány egésze. A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje*. Bp.: Műszaki Kiadó, 315 p.
- Zsolnai József és társai (1992): A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja. *Iskolakultúra* 2/6–7, 196 p.
- Zsolnai József és Huszár Ágnes (2002, szerk.): *Értékközvetítő és képességfejlesztő program. Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program. Jubileumi konferencia*. Pépa: Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar Pedagógiai Kutatóintézet, 111 p.
- Zsolnai József és Zsolnai László (1987): *Mi a baj a pedagógiával?* Bp.: Tankönyvkiadó, 146 p.
- Zsolnai Józsefné [Mátyási Mária] (2002, szerk.): *Dokumentumok a Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program történetéből*. Pépa: Veszprémi Egyetem, Tanárképző Kar Pedagógiai Kutatóintézet, 396 p.